

курором. Слідчі судді відмовляють у відкритті проваджень за скаргами потерпілих на довготривале кримінальне провадження (ч. 6 ст. 28 КПК), мотивуючи це тим, що потерпілим подане клопотання за формою, однак за змістом воно не є скаргою, а отже, слідчий суддя не має компетенції розглядати її в порядку ч. 2 ст. 303 КПК.

Така позиція суперечить п. 18 ст. 3 КПК, відповідно до якого до повноважень слідчого судді належить здійснення в порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Підтримуємо у цьому зв'язку позицію Д.В. Ягунова, який пропонує у випадках, коли звернення з відповідними скаргами до прокурора за вертикаллю не є ефективним, звертатися до слідчого судді, спираючись на ст. ст. 6, 13 Конвенції, ст. ст. 8, 9, п. 14 ст. 56 КПК [4, с. 337]. Пряме застосування національними судами відповідних норм Конвенції у подібних випадках свідчило б про реальну і ефективну дію міжнародних стандартів судочинства, як цього вимагає Європейський суд з прав людини (справа

«Сьорінг проти Сполученого Королівства», 1989 р.), справа «Perez проти Франції» та ін.).

Висновки. Сутність засади розумних строків полягає у вимогах виконання процесуальних дій та ухваленні процесуальних рішень у строки, що є об'єктивно необхідними для провадження процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень (ч. 1 ст. 28 КПК). Цей принцип, як і всі інші, має бути гарантією дотримання прав особи у кримінальному провадженні, зокрема, права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції). Держава зобов'язана забезпечити реалізацію цього права, закріпивши на рівні законодавства об'єктивно необхідні строки проведення процесуальних дій і ухвалення рішень з метою виконання завдань кримінального провадження, серед яких як пріоритетне визначена охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Процесуальний строк набуває «розумності» лише за умови забезпечення балансу законних публічних і особистих інтересів в умовах конкретного кримінального провадження у демократичній і правовій державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горшенев В.М. Нетипичные нормативные предписания в праве // Советское государство и право. – 1978. – № 3. – С. 113–118.
2. Яновська О. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування // Право України. – 2014. – № 10. – С. 124–130.
3. Яворська О.М. Розумність строків як засада кримінального провадження за Кримінальним процесуальним кодексом України / О.М. Яворська, Л.В. Омельчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – Вип. 24. – Т. 4. – С. 146–149.
4. Ягунов Д.В. Дотримання розумних строків на стадії досудового розслідування та захист прав потерпілого: окремі проблеми чинного кримінального процесуального законодавства / Д.В. Ягунов // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 53. – С. 332–341.

УДК 343.11; 343.132

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ ПРО НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

THE ISSUES OF THE JUDICIAL REVIEW THE APPLICATIONS FOR PERMISSION TO UNSPOKEN INVESTIGATION ACTIVITIES

Полюхович О.І.,

*Голова Апеляційного суду Рівненської області,
здобувач кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності*

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті викладено авторське бачення питання судового розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Висловлена позиція стосовно наявних сьогодні проблем. Запропоновані можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: судовий контроль, негласні слідчі (розшукові) дії, слідчий суддя, контроль, розслідування.

В статье изложено авторское видение вопроса судебного рассмотрения ходатайств о предоставлении разрешения на проведение негласных следственных (розыскных) действий. Высказана позиция относительно существующих на сегодня проблем. Предложены возможные пути их разрешения.

Ключевые слова: судебный контроль, негласные следственные (розыскные) действия, следственный судья, контроль, следствие.

The article described the author's vision of the judicial review the applications for permission to unspoken investigation activities. Expressed the position on the existing problems of today. Suggests possible ways to resolve them.

Key words: judicial control, unspoken investigation activities, investigating judge, control, investigation.

Специфіка здійснення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) як кримінального процесуального інституту, а також особливості судово-контрольної діяльності під час проведення НСРД зумовлюють потребу в науковому осмисленні окремих аспектів судового розгляду, які є спірними з позиції їх нормативної регламентації, і, відповідно, викликають складнощі в практичному правозастосуванні, чому власне і присвячена стаття.

Предмет і глибина дослідження під час розгляду слідчим суддею клопотання про надання дозволу на проведення НСРД. Зважаючи на той факт, що завданням судового контролю під час проведення НСРД є охорона конституційних прав, свобод та інтересів людини, процедура судового контролю має бути максимально надійним механізмом перевірки законності, обґрунтованості та виправданості прагнення слідчих органів отримати доказову інформацію шляхом проведення НСРД. У свою чергу, погляд на питання судового контролю під час проведення НСРД під таким кутом зору зобов'язує знайти відповідь стосовно переліку питань, з приводу яких у слідчого судді за результатами судового розгляду має сформуватися внутрішнє переконання. При цьому доктринальне розуміння внутрішнього переконання як такого стану свідомості судді, коли він вважає наявні докази достатніми для вирішення питання про існування чи відсутності фактів, що входять у предмет доказування, впевнений у правильності свого висновку та готовий до практичних дій відповідно до отриманих знань [, с. 19], зобов'язує також розглянути питання глибини дослідження слідчим суддею тих обставин, що мають переконати його у можливості надання дозволу на проведення НСРД.

Думається, що першочерговими орієнтирами у пошуку відповідей на поставлені питання сьогодні можуть служити як окремі положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), так і напрацювання судової практики.

Найбільш очевидним положенням чинного кримінального процесуального законодавства, яке надає певне уявлення як щодо предмета доказування у питанні отримання судового дозволу на проведення НСРД, так і щодо глибини дослідження обставин, є ч. 3 ст. 248 КПК, відповідно до якої «Слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення НСРД, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що: 1) вчинений злочин відповідної тяжкості; 2) під час проведення НСРД можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин». Інакше кажучи (за буквального сприйняття наведеного законодавчого припису), предмет доказування у цій категорії кримінального провадження зводиться лише до двох обставин (доведення факту вчинення злочину відповідної

тяжкості та продуктивності використання НСРД як інструмента для отримання доказової інформації в конкретному випадку), а нормативним орієнтиром глибини дослідження слідчим суддею фактів та аргументів органів слідства є категорія «достатність підстав», яка має оцінний характер.

Водночас досвід безпосередньої роботи автора у сфері правозастосування з питань судового контролю під час здійснення НСРД переконує, що використання лише буквального способу тлумачення ч. 3 ст. 248 КПК буде методологічною помилкою під час вирішення поставленого завдання. Свого роду свідченням цього може бути факт значно ширшого переліку підстав, оцінивши які, слідчі судді ухвалюють рішення про надання або відмову в наданні дозволів на проведення НСРД. Зокрема, серед іншого, причинами відмов у задоволенні клопотань доволі часто є недоведеність слідчим у клопотаннях неможливості отримання доказів без проведення зазначених дій, внесення клопотань слідчими, чий повноваження не підтверджуються матеріалами кримінальних проваджень, неналежне оформлення прокурором погодження клопотання [2, с. 18] тощо. Продовження наведення такого роду прикладів у результаті утворює досить довгий перелік обставин, які узагальнено можуть бути визначені як «встановлені під час судового розгляду недоліки клопотань слідчих, прокурорів у частині їх відповідності вимогам чинного законодавства». Зазначене спостереження, що базується на узагальненні практики, у свою чергу, дає можливість сформулювати теоретичний висновок стосовно кола обставин, які має дослідити слідчий суддя під час вирішення питання про надання дозволу на проведення НСРД. Вбачається, що першочерговим нормативним орієнтиром у цьому питанні, разом із ч. 3 ст. 248 КПК має служити ч. 2 вказаної статті, де наводиться максимально повний перелік обставин, інформація про які має бути надана слідчому судді ініціаторами проведення НСРД. До того ж позитивні приклади із судової практики також свідчать про потребу перевірки слідчим суддею й інших обставин, які не містяться в гл. 21 КПК, а швидше можуть бути позначені як загальні вимоги до здійснення кримінального провадження (наприклад, перевірка документального підтвердження повноважень слідчого у конкретному кримінальному провадженні [2, с. 18]). Тобто під час судового розгляду слідчий суддя має розглянути та надати оцінку всім обставинам, які відповідно до закону слідчий, прокурор мають висвітлити у відповідному клопотанні, а також оцінити відповідність звернення слідчого, прокурора з погляду інших вимог, що містяться у КПК. У свою чергу позиція судді стосовно вказаних обставин має відбитися в ухвалі, що буде винесена за результатами судового розгляду.

Також, на нашу думку, доречно звернути увагу на той факт, що обставини, які мають стати предметом

дослідження слідчого судді (зокрема перелічені в ч. 2 і ч. 3 ст. 248 КПК), не є однорідними з погляду необхідного ступеня внутрішнього переконання в їх достовірності. Зокрема, вбачається, що усі елементи предмета доказування в цій категорії судових проваджень можуть бути поділені на формальні¹ [3, с. 34] та сутнісні.

Зокрема, *формальними* елементами, які мають бути встановлені достовірно, а процедура їх встановлення по суті зводиться до технічного аналізу слідчим суддею наданих матеріалів, є такі обставини, як: відповідність змістового наповнення клопотання вимогам ч. 2 ст. 248 КПК; факт реєстрації провадження в Єдиному державному реєстрі досудових розслідувань; кваліфікація діяння за статтею кримінального закону, що визначає злочин відповідної тяжкості; повноваження слідчого і прокурора щодо звернення з відповідним клопотанням у цьому кримінальному провадженні; необхідні атрибути самого клопотання (відмітка про погодження з прокурором, якщо клопотання складено слідчим; гриф секретності; номер примірника) і т. ін.

Іншу групу обставин, які має встановити слідчий суддя, доречно визначити як *сутнісні* елементи предмета доказування. Останні, у свою чергу, не можуть бути встановлені шляхом технічного порівняння наданої інформації з вимогами кримінального процесуального закону. До того ж факт їх існування завжди має ймовірний характер, а критерієм встановлення таких обставин має служити досягнення суддею внутрішнього переконання у їх обґрунтованості доказами, що наявні у провадженні на момент звернення із клопотанням². До числа такого роду обставин варто віднести: обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в іншій спосіб; обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили; факт вчинення злочину відповідної тяжкості.

У світлі піднятої проблематики доречно також згадати позицію науковців, які відмічали, що однією із властивостей знань, які лежать в основі судового дозволу на проведення НСРД як окремого виду судо-

вого рішення є їх вибірковість. Остання полягає у тому, що під час ухвалення рішення про проведення НСРД не потрібно, щоб слідчий суддя обґрунтував своє рішення на представлених слідчим даних, що комплексно розкривають сутність досліджуваної події чи поведінки контролюваної особи, оскільки це недосяжно на цій стадії. Але водночас уявляється необхідним володіння певною сукупністю фрагментарних знань, що дозволяють сформулювати у слідчого судді переконання про необхідність проведення НСРД конкретного виду [4, с. 288; 1, с. 21].

Стосовно глибини дослідження обставин, які мають переконати слідчого суддю у виправданості застосування НСРД, закон, як нами вже відмічалось, використовує оцінну категорію «наявність достатніх підстав» (ч. 3 ст. 248 КПК). Показово, що на цей факт вже зверталась увага дослідниками із зазначенням такого: «Характеризуючи достатність даних як властивості знання, що лежить в основі рішення слідчого судді про надання дозволу на здійснення НСРД, варто зазначити, що закон не розкриває вимоги достатності, надаючи у такий спосіб дискреційні повноваження слідчим суддям у вирішенні цих питань [4, с. 288–289]. Розділяючи вказану позицію, відмітимо, що вона значною мірою актуалізується за умови її сприйняття через призму практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), у тому числі з «українських питань». Так, у рішенні у справі «Волохи проти України» ЄСПЛ було висловлено таку позицію: «У національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у право на повагу до приватного життя, приватності житла і кореспонденції... Ризик такої свавільності є особливо очевидним в умовах, коли повноваження виконавчої влади здійснюються таємно... Оскільки здійснювані на практиці заходи таємного спостереження за обміном інформації є закритими для їх ретельного аналізу з боку осіб, яких це стосується, або з боку громадськості загалом, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права. Отже, закон має з достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети цього заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання» [5].

¹ Вказівка на доцільність віднесення частини обставин, які має перевірити слідчий суддя, до числа формальних трапляється й в роботах інших дослідників.

² Не заглиблюючись у тему стандартів доказування у кримінальному процесі, лише відмітимо, що практикою кримінального судочинства різних правових систем, а також практикою ЄСПЛ вироблена низка стандартів доказування, які відображають необхідну ступінь переконаності судді при ухваленні того чи іншого процесуального рішення. Так, наприклад, доволі відомий стандарт доказування «поза розумним сумнівом» (англ. *beyond a reasonable doubt*) походить з держав англосаксонської правової сім'ї, хоча сьогодні в умовах конвергенції правових систем доволі активно використовується й у правовому полі країн-представників континентального права. Формула вказаного стандарту зводиться до того, що позиція сторони обвинувачення не повинна викликати жодних розумних сумнівів. Водночас такий підхід, будучи цілком виправданим для визначення стандарту доказування винуватості особи під час ухвалення остаточного судового рішення, на наш погляд, може використовуватися під час ухвалення рішень в порядку судового контролю далеко не до всіх обставин, які підлягають доказуванню. Зокрема, по-перше, на стадії досудового розслідування наявна інформація про злочин є апіорі неповною, а тому від висновків слідчого та прокурора об'єктивно не можна вимагати цілковитої достовірності. По-друге, частина обставин, які слідчий і прокурор мають довести слідчому судді, є різновидом прогнозу на майбутнє, що знову ж таки не може не залишати місця для ймовірності такого прогнозу. Тож, на наш погляд, ухвалюючи рішення про надання дозволу на проведення НСРД, суд має керуватися критерієм розумної ймовірності – тобто задовольняти клопотання слідчого, прокурора, якщо останні навели переконливі докази.

³ скільки з урахуванням отриманих доказів в подальшому може відбутися перекваліфікація. Відмітимо, що в цьому аспекті відкритим залишається питання оцінки доказового значення результатів проведення НСРД, зокрема якщо в результаті перекваліфікації кримінальне правопорушення буде віднесено до числа злочинів середньої або невеликої тяжкості.

Враховуючи вищевикладене, на перший погляд, складається враження про певну невідповідність європейським стандартам підходу, який застосовував законодавець України, а отже, потребу у заміні використаного у ч. 3 ст. 248 КПК оцінного поняття «наявність достатніх підстав» на чітко визначене. Водночас, як доводять дослідники, «законодавець не завжди може описати ознаки правової поведінки з достатньою повнотою і точністю, що пояснюється складністю і різноманітністю суспільних відносин, їх динамізмом та низкою інших причин. До того ж спроби занадто детальної регламентації завжди приводили до зниження рівня правового регулювання. З одного боку, надмірна деталізація, казуїстичність зв'язують ініціативу правозастосовувача, перешкоджають врахуванню конкретних особливостей кожного випадку [6, с. 13]. З іншого боку, оскільки не можна заздалегідь цілком передбачити варіанти всіх можливих випадків, окремі нові ситуації протягом деякого часу не знаходять нормативного закріплення. Вони випадають зі сфери правового регулювання, і це має негативні наслідки для функціонування правової системи [7, с. 16]» [8, с. 6].

Зважаючи на наведені позиції, на наш погляд, вирішення ситуації шляхом заміни у ч. 3 ст. 248 КПК оцінного поняття «наявність достатніх підстав» на формально визначене не є оптимальним вирішенням ситуації. Водночас, враховуючи як підхід ЄСПЛ (стосовно потреби чіткого визначення меж правозастосовної дискреції у питаннях використання НСРД), так і власний досвід автора, який переконує, що розглядувана оцінна категорія все ж потребує певних орієнтирів для її правильного застосування, маємо висловити переконання щодо необхідності надання відповідних роз'яснень Пленумом Верховного Суду України (далі – ВСУ). Відмітимо, що роль інтерпретаційних актів вищих судових інстанцій в питанні тлумачення оцінних понять вже неодноразово високо оцінювалась як дослідниками, так і правозастосовниками. Зокрема, як вказують окремі науковці, саме завдяки постановам Пленуму значна кількість оцінних понять набуває статусу близького до статусу формально-визначеного поняття [9, с. 115]. При цьому особливої значимості правотлумачній діяльності ВСУ надає той авторитет, яким користуються постанови Пленуму серед практичних працівників. Зокрема, зазначає І.А. Тітко, анкетування суддів продемонструвало майже стовідсоткову готовність респондентів шукати роз'яснення оцінних понять саме у такого роду інтерпретаційних актах [8, с. 62].

Окрім наведеного, використання законодавцем оцінних понять у регламентації порядку надання судового дозволу на проведення НСРД, зобов'язує звернути увагу на ще одне проблемне питання. Так, варто погодитися з позицією, відповідно до якої правильне застосування кримінальних процесуальних норм з оцінними поняттями вимагає від правозастосовника детального аналізу всіх обставин справи, виокремлення і висвітлення у процесуальному рішенні необхідних фактів, використання яких наповнить абстрактні формулювання закону конкретним

змістом. Особливу увагу варто приділяти індивідуалізації норми з оцінним поняттям стосовно розгляду кожного окремого випадку, оскільки, незважаючи на схожість певних ситуацій, вони не можуть бути ідентичними [8, с. 156]. У свою чергу, сприйняття процедури судового розгляду питання про надання дозволу на проведення НСРД через призму наведеної теоретичної рекомендації зобов'язує більш детально зупинитися на питанні ознайомлення слідчого судді з матеріалами кримінального провадження під час ухвалення вказаного рішення.

Ознайомлення слідчого судді з матеріалами кримінального провадження. Законність та обґрунтованість ухвалення рішення про надання дозволу на проведення НСРД значною мірою залежить від специфіки конкретної ситуації, джерелом інформації про яку є матеріали кримінального провадження. Зважаючи на вказане, Інструкція про НСРД передбачає, що «клопотання слідчого, прокурора слідчому судді про дозвіл на проведення НСРД має відповідати матеріалам кримінального провадження, які надаються лише на вимогу слідчого судді для підтвердження необхідності проведення НСРД» [10, п. 2.2].

Водночас практика реалізації зазначеного положення Інструкції про НСРД породжує відразу кілька питань як теоретичного, так і суто прикладного характеру.

По-перше, буквальний підхід до тлумачення наведеного нормативного положення зобов'язує звернути увагу, що формулювання п. 2.2 Інструкції про НСРД націлює на сприйняття ознайомлення слідчого судді з матеріалами кримінального провадження швидше як на виняток, аніж як на правило. Водночас практика правозастосування йде зовсім іншим шляхом, оскільки в усіх випадках розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД слідчий надає слідчому судді матеріали кримінального провадження, якими він обґрунтовує доцільність та необхідність застосування правообмежуючих процедур з метою отримання доказової інформації. При цьому ситуація ухвалення слідчим суддею рішення про надання дозволу на проведення НСРД без ознайомлення із матеріалами кримінального провадження є свого роду нонсенсом. Таким чином, маємо констатувати певну невідповідність між законодавчими акцентами та потребою практичного правозастосування. Зважаючи на вказане, на наш погляд, є сенс виправити ситуацію, закріпивши на рівні КПК положення про обов'язок слідчого надати слідчому судді для ознайомлення матеріали кримінального провадження, якими підтверджується обґрунтованість клопотання про надання дозволу на проведення НСРД.

По-друге, відкритим сьогодні залишається питання, так би мовити, технічної «прив'язки» висновків, що містяться в ухвалі слідчого судді, до матеріалів кримінального провадження. Зокрема, у судовій практиці мають місце випадки, коли слідчі судді вимагають від слідчих надавати матеріали кримінального провадження у прошитому та прону-

мерованому вигляді, що дає можливість посплатися в ухвалі на відповідні аркуші справи. Водночас, на наш погляд, такий підхід, будучи доволі виваженим і доцільним, все ж не враховує низки нюансів, породжених новим кримінальним процесуальним законодавством.

Річ у тому, що, на відміну від КПК 1960 р., новий закон не знає такого поняття, як «кримінальна справа» в значенні стабільно існуючого на стадії досудового розслідування прошитого та пронумерованого масиву документів, який в такому ж вигляді буде передано до суду. Зважаючи на вказане, підхід, який використовують окремі слідчі судді, посиляючись в ухвалах про надання дозволу на проведення НСРД на аркуші матеріалів кримінального провадження, втрачає сенс, з огляду на те, що під час надходження до суду матеріали будуть розшиватися прокурором та подаватися у визначеному ним порядку, окрім цього сам слідчий перед переданням закінченого провадження прокурору може здійснити ревізію наявних матеріалів, порушивши раніше існуючу їх послідовність⁴.

На наш погляд, свого роду компромісним виходом (який надасть можливість реалізуватися цілком виправданому прагненню слідчих суддів зробити посилання на конкретні матеріали кримінального

провадження в умовах «нестійкості» їх системи) може бути використання опису матеріалів, які наявні в кримінальному провадженні. На відміну від матеріалів кримінального провадження, які подаються слідчому судді слідчим безпосередньо під час судового розгляду клопотання про надання дозволу на НСРД і не залишаються в матеріалах відповідної судової справи, належним чином засвідчений опис матеріалів кримінального провадження може подаватися як додаток до клопотання та зберігатися в суді разом із іншими матеріалами провадження. При такому підході нумерація аркушів матеріалів провадження, що існує на момент розгляду клопотання, буде відображена в описі матеріалів. У свою чергу, наявність останнього служитиме підтвердженням обґрунтованості ухвали слідчого судді матеріалами кримінального провадження, незалежно від подальших змін у систематизації таких матеріалів.

Зважаючи на вказане, пропонуємо викласти абзац 2 ч. 2 ст. 248 КПК у такій редакції: «До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання, а також належним чином засвідчений опис матеріалів кримінального провадження, наявних на момент звернення з клопотанням до слідчого судді».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю.М. Грошевой. – Х. : Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. – 144 с.
2. Городовенко В. Судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій / В. Городовенко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1(2). – С. 15–20.
3. Николаюк С.І. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій / С.І. Николаюк // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листопада 2012 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012 – С. 33–36.
4. Бараненко Б.І. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ : [навчально-практичний посібник] / Б.І. Бараненко, О.В. Бочковий, К.А. Гусева та ін. ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 416 с.
5. The Case of Volokhy v. Ukraine (Application no. 23543/02) Judgment Strasbourg 2 November 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-77837>.
6. Безруков С.С. Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / Сергей Сергеевич Безруков. – Омск, 2001. – 220 с.
7. Агамиров Н.И. Оценочные понятия в законодательстве (теоретические вопросы) / Н.И. Агамиров // Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды, Всес. НИИ совет. законодательства. – М., 1989. – Вып. 43. – С. 15–24.
8. Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : [монографія] / І.А. Тітко. – Х. : Право, 2010. – 216 с.
9. Козаченко І.Я. Язык – душа и совесть уголовного закона / И.Я. Козаченко // Изв. вузов. Правоведение. – 2003. – № 2. – С. 109–116.
10. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратури, МВС, СБУ, Адміністрації державної прикордонної служби, Мінфіну, Мін'юсту від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

⁴ У порядку інформаційної довідки відмітимо, що принципово іншим є підхід до оформлення оперативно-розшукових справ, де прошивка та нумерація є обов'язковою вимогою, і справа зберігається у прошитому вигляді. Відповідно, посилання на аркуші оперативно-розшукової справи в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на проведення оперативно-розшукових дій є виправданим і доцільним.